

Nowe nabytki zbiorów specjalnych Biblioteki Śląskiej w latach 2011–2013 (w wyborze)

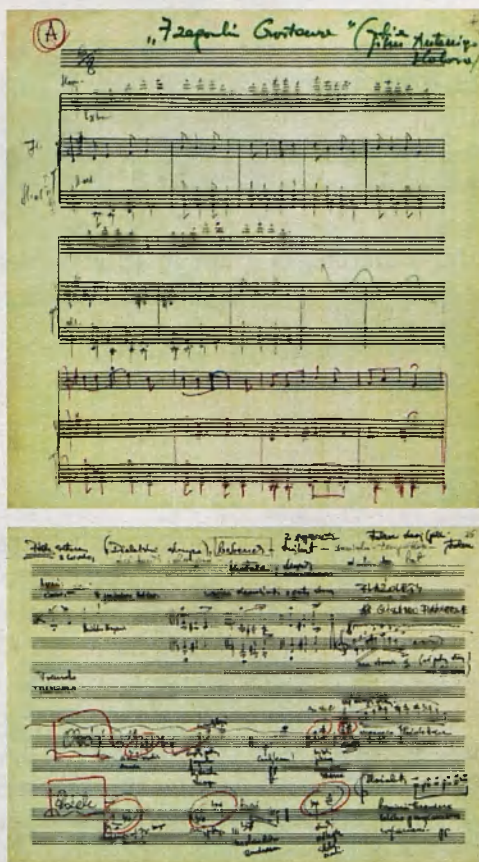
Śląska ksiąźnica od początku istnienia powiększała swoje zbiory poprzez dary, wymianę, zakupy antykwaryczne i aukcyjne oraz bezpośrednie kontakty zarówno z osobami prywatnymi, jak i instytucjami. W ostatnich trzech latach (2011–2013) zbiory powiększyły się o obszerne, bogate kolekcje i spuścizny rękopiśmienne, fotografie, pocztówki, pojedyncze zabytkowe mapy i stare druki. Najobszerniejszą grupę materiałów stanowią rękopisy, będące cennym źródłem do badań historycznych, szczególnie regionu śląskiego.

REKOPISY

Bogumił Pasternak

W 2011 roku Biblioteka Śląska otrzymała w darze spuściznę Bogumiła Pasternaka (1936–1999), kompozytora, aranżera i dziennikarza radiowego. Pasternak był autorem muzyki do sztuk teatralnych, m.in.: Gustawa Morcinka *Kowal, Jak górnik Bulandra diabła oszukał*, Hansa Christiana Anderse-
na *Królowa Śniegu*, Aleksandra Fredry *Śluby panieńskie*, *Damy i huzary*, Adama Mickiewicza *Ballady*, Lucjana Rydla *Betlejem polskie*, Leona Schillera *Pastorałka*, Williama Shakespeare’a *Król Lir* (*Król Lear*), Jonathana Swifta *Podróż Guliwera*, Jana Ośnicy *O pięknej Pulcheryi i szpetnej Bestyi*, Katarzyny Ciężyńskiej *O Borucie, co niebu i piekłu uciekł*. Pisał muzykę do filmów animowanych ze Studia Filmów Rysunkowych w Bielsku-Białej, m.in.: *Miś Kudłatek*, *Kangurek Hip-Hop*, *Podróż kapitana Kli-*

pera, *Bajki Pana Bałagana*, *Dwie przygody Lemuela Gulliwera*, *Czerwony Kapturek*, *Noworoczna noc*, *Koncert świerszcza* czy *Noc Arlekina*. Skomponował również muzykę do muzycznego reportażu telewizyjnego *Jacht* w reżyserii Antoniego Halora (1978) oraz przygotował muzykę do telewizyjnego dokumentu fabularyzowanego o Gustawie Morcinku w reżyserii Antoniego Halora pt. *Siedem zegarków Gustawa albo eremita skoczowski Morcinek* (1986).

Autograf Bogumiła Pasternaka, kompozytora muzyki do filmu *Siedem zegarków Gustawa albo eremita skoczowski Morcinek* w reżyserii Antoniego Halora (R 4826 IV)

Spuścizna Pasternaka zawiera materiały w postaci rękopiśmiennych partytur i szkiców muzycznych, w których tekst nutowy opatrzony jest jego notatkami, uwagami, skreśleniami i poprawkami. Do zapisów nutowych dołączono czasami także teksty piosenek oraz scenariusze, w których znaleźć można uwagi i skreślenia reżyserskie.

Do zbioru załączono fotografie z imprez muzycznych, przedstawień teatralnych i kukielkowych oraz portrety kompozytora i zdjęcia wykonane podczas prób i spotkań.

Adela Korczyńska

Zbiory Biblioteki w 2011 roku powiększyły się o spuściznę Adeli Korczyńskiej (1912–1985), działaczki harcerskiej, nauczycielki, w latach 1939–1945 komendantki tajnej Śląskiej Organizacji Harcerzek oraz Wojskowej Służby Kobiet (WSK) w Śląskim Sztabie Armii Krajowej, współorganizatorki konspiracyjnej komórki „Grupa Oświęcim”.

Adela Korczyńska urodziła się 8 maja 1912 roku w Krakowie. Na Śląsk przybyła w 1928 roku, zamieszkała w Katowicach-Ligocie. Podjęła naukę w Seminarium Nauczycielskim w Nowej Wsi. Maturę zdała w 1931 roku, po wojnie ukończyła trzyletnie Studium Oświaty Dorosłych (historia) i podjęła pracę nauczycielki w szkole podstawowej w Nakle Śląskim, następnie długie lata uczyła geografii, historii i matematyki w Katowicach. Działała też w Ognisku Nauczycielskim i w Związku Obrony Kresów Zachodnich.

Od 1924 roku należała do ZHP, a od 1930 roku była instruktorką i hufcową katowickiego Hufca. Od 1938 roku prowadziła szkolenia drużynowych w Śląskiej Żeńskiej Komendzie ZHP, co zaowocowało solidnym przygotowaniem harcerskich Służb Pogotowia do pracy sanitarnej, gospodarczej, kulturalno-oświatowej i w zakresie łączności oraz opieki nad dziećmi. Okres konspiracyjny w latach 1939–1945 zdominowała działalność harcerska. W pierwszych miesiącach Adela Korczyńska sprawdzała stan drużyn harcerskich. Już we wrześniu jej drużyny zabezpieczały polskie książki i pomagały pierwszym prze-

śladowanym polskim rodzinom. Nawiązała kontakt z Józefem Pukowcem, komendantem tajnej Chorągwi Harcerzy i z Boleśławem Wiechułą, szefem sanitarnym Chorągwi. Od maja 1940 roku była zastępcą komendantki Chorągwi Śląskiej. Od 1943 roku w randze kapitana została szefem Wojskowej Służby Kobiet przy Komendzie Okręgu AK. Na to stanowisko wyznaczył ją dowódca Okręgu Śląsk mjr Zygmunt Walter Janke. W 1941 roku nawiązała osobiste kontakty z przebywającą stale w Krakowie komendantką Pogotowia Chorągwi Śląskiej Ireną Kuśnierzewską. W 1943 roku rozbudowała Wojskową Służbę Kobiet, obejmując przede wszystkim szkolenia sanitarne, pomoc żołnierzom i oddziałom partyzanckim, więźniom obozu oświęcimskiego i obozów jenieckich. WSK prowadziła też na szeroką skalę tajne nauczanie.

Adela Korczyńska z harcerkami, [ok. 1939] (Fot. 11842 I)

Po wojnie, od 1945 do 1964 roku, Korczyńska uczyła w szkołach podstawowych, potem do 1971 roku pracowała jako nauczyciel i kierownik szkół podstawowych dla pracujących. Ponadto w latach 1946–1949 oraz 1956–1960 zatrudniona była w ZHP jako zastępca Komendanta Chorągwi Śląskiej. W latach 1949–1956 była kierownikiem świetlicy szkolnej, koła PTTK i biblioteki szkolnej, w latach 1960–1973 organizowała pracę świetlicową i czytelniczną.

Za pracę zawodową, społeczną i konspiracyjną została wyróżniona wieloma odznaczeniami i medalami, m.in.: Srebrnym i Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami, Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, dwukrotnie Złotym Krzyżem Zasługi dla ZHP.

Głównym nurtem jej działalności było harcerstwo. Współpracowała z wieloma kobietami harcerkami. Po wojnie „czuła się zobowiązana do utrwalenia i przekazania dziejów tych lat i pokazania ludzi, dla których najważniejsza była walka o wolność Polski”. Od początku lat siedemdziesiątych gromadziła materiały do biografii kobiet Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego, które walczyły w czasie okupacji, bez względu na ich przynależność organizacyjną. Ponadto za ważne zadanie uznała spisanie dziejów ZHP.

W archiwum Adeli Korczyńskiej znajduje się jej biografia oraz materiały związane z działalnością w ruchu oporu w czasie II wojny światowej, a także listy kierowane do osób prywatnych, instytucji i organizacji. Ponadto spuścizna zawiera dokumenty osobiste oraz materiały biograficzne kobiet i działaczek konspiracyjnych spisywane i zbierane przez Adelę Korczyńską m.in. do *Słownika biograficznego Kobiet Uczestniczek Walk o Niepodległość Polski 1939–1945*. Warto wymienić chociaż kilka z nich:

- Elżbieta Zawacka (1909–2009), ps. ZO, Sulica, Zelma, prof. dr hab., gen. bryg. komendantka Rejonu Śląskiego PWK (1928–1939), członek SZP, żołnierz KG ZWZ-AK, uczestniczka powstania warszawskiego, cichociemna, więzień UB, wykładowca Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, współorganizatorka Światowego Związku Żołnierzy AK, inicjatorka powstania Fundacji „Archiwum Pomorskie Armii Krajowej” (od marca 2009 roku Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej);

- Teresa Delekt (23.08.1906–23.03.1983), ps. „Janka”, starszy instruktor i komendantka PWK pow. Olkusz, nauczycielka, kapitan Wojska Polskiego i AK, szef Wydziału Łączności Komendy Okręgu Śląskiego AK, w czasie wojny używała fałszywych nazwisk (Anna Jadwiga Kamińska i Karolina Bochenek);

- Wanda Jordan-Łowińska (1900–1959), harcmistrzyni, komendantka Śląskiej Chorągwi Żeńskiej (1922–1926) i Śląskiej

Chorągwi Męskiej (1922–1928), przewodnicząca Zarządu Oddziału Śląskiego ZHP (1927–1934), działaczka konspiracyjna;

– Bolesław Wiechuła (1912–1943), pseud. „San”, „dr Nowak”, „Bolek”, lekarz chirurg, działacz harcerski, szef sanitarny Śląskiej Tajnej Organizacji Harcerskiej, szef sanitarny okręgu śląsko-dąbrowskiego ZWZ (później AK), inspektor do spraw instruktażu i łączności, referent do spraw Śląska w Komendzie Głównej AK;

– Józef Kret (1895–1982), nauczyciel, działacz harcerski, od 1933 roku instruktor Wydziału Oświecenia Publicznego w Katowicach, przed wojną organizator Uniwersytetu Ludowego na Śląsku Cieszyńskim, w czasie okupacji prowadził z żoną tajne nauczanie, więzień obozu w Oświęcimiu (od sierpnia 1941 do 1944 roku), założyciel Uniwersytetów Ludowych w różnych miejscowościach.

W archiwum Adeli Korczyńskiej znajdują się również przedwojenne fotografie dotyczące życia i działalności harcerskiej, np. zdjęcia z obozów harcerskich, kursów instruktorskich, a także albumy i fotografie portretowe, legitymacyjne i zbiorowe.

Romuald Świątek

W zakupionych w listopadzie 2011 roku dokumentach Romualda Świątka (1901–?), powstańca śląskiego z Dąbrowy Górniczej, znajdują się dyplomy, legitymacje i zaświadczenia potwierdzające czynny udział w walkach o polskość Śląska.

Wśród tych dokumentów są: dyplom Gwiazdy Górnośląskiej z 1933 roku, dyplom nadania Krzyża na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi [...] „za bohaterstwo i zasługi położone w walce około wyzwolenia Ziemi Śląskiej z pod jarzma pruskiego w powstaniu III roku 1921”, legitymacja odznaczenia Śląski Krzyż Powstańczy, legitymacja Ochotniczego Korpusu Związku Powstańców Śląskich oraz zaświadczenia o czynnym udziale w III powstaniu śląskim oraz w pracy plebiscytowej na Górnym Śląsku.

Kolekcję uzupełniają zdjęcia przedstawiające Romualda Świątka oraz innych powstańców śląskich.

Aleksander Widera

Pod koniec 2011 roku Biblioteka Śląska otrzymała w darze spuściznę Aleksandra Widery (1917–2002), literata, krytyka literackiego, recenzenta i tłumacza. Aleksander Widera był długoletnim pracownikiem Rozgłośni Polskiego Radia w Katowicach. Będąc już na emeryturze, współpracował nadal z katowicką rozgłośnią i ze śląską prasą.

Był synem powstańca śląskiego. Podczas okupacji został aresztowany przez Gestapo 19 września 1942 roku za przynależność do Tajnej Organizacji Niepodległościowej. Przez ponad rok był więziony w Mysłowicach, następnie trafił do obozu koncentracyjnego KL Auschwitz. Jak wynika z dokumentów przekazanych do biblioteki, został przewieziony do obozu w Oświęcimiu 28.09.1943 roku, następnie 25.01.1945 roku przewieziono go do obozu Mauthausen-Gusen, gdzie przebywał do 5.05.1945 roku.

Po wojnie wydał kilka książek, był współautorem i współredaktorem zbioru wspomnień obozowych *Numery mówią* (1980). Wydał również m.in. antologię *Wierszem o Śląsku* (1956), *Imię ziemi* (1965), zbiory folkloru śląskiego *Od Cieszyna do Gogolina* (1978), *Anegdoty, humoreski i żarty ludu śląskiego* (1983), *Zemsta utopca* (1988), *Śląskie bery i śmiech szczerzy* (1985). Pod pseudonimem Alojzy Wieczorek napisał książkę *Jesteśmy tylko fabułą: o złotym jubileuszu opowieść nieco przewrotna* (1993). Ponadto był laureatem wielu nagród literackich.

W Redakcji Literackiej Polskiego Radia popularyzował tradycje kulturalne regionu, zwłaszcza teatr i folklor. Prowadził cykl audycji folklorystycznych, w których prezentował gawędy, baśnie i legendy z terenów Śląska Górnego, Cieszyńskiego i Opolskiego. Od 1957 do 1970 roku w programie „Nowe książki” wygłaszał felietony, w których recenzował i popularyzował pozycje przede wszystkim pisarzy śląskich. Poza tym przez wiele lat był recenzentem sztuk wystawianych na scenach Śląska, Zagłębia, Bielska-Białej i Częstochowy. „Za bogaty i wszechstronny dorobek twórczy związany z regionem Górnego Śląska” został uhonorowany Nagrodą im. Józefa Ligęzy w 1986 roku.

W bogatej spuściźnie Widery znajdują się teksty jego autorstwa, m.in. sztuki teatralne: *Przygody Ultima Tuleja* (osnuta na motywach górniczego folkloru), *Dwa klucze*, słuchowiska radiowe: *Nad strzępami pamiątek*, *Kukła*, teksty różne, m.in.: *Zapiski ze Szklarskiej Poręby*, *Marsz śmierci*, *Okulary minus sześć*, *Przygoda Janka – gagatka, co miał cztery latka*, *Szopka śląska 1958*, *Sława i chwała śląskim bibliografom* oraz *Wyzwolenie i powojenny okres na Śląsku w literaturze pięknej*, utwory poetyckie, m.in. *Tak mi się czasem roi*, a także poemat dramatyczny *Śląscy filareci*, misterium poetyckie w ośmiu obrazach, pisane w latach 1939–1945.

Wśród materiałów znajduje się wiele tekstów tłumaczonych przez Aleksandra Widerę z różnych języków, np. *Grób z Łużyckiej Kniei*, tekst Marii Kubaśec w tłumaczeniu z języka górnołużyckiego, *Czarodziejski kapelusz*, komedia w trzech aktach autorstwa V.K. Klicpera, przekład z języka czeskiego, tekst sztuki teatralnej *W imię ludu* w tłumaczeniu Aleksandra Widery i Jana Wyplera z przedmową wyjaśniającą treść sztuki i omówieniem poruszanych zagadnień. W tece *Moje przyjaźnie poetyckie* znajdują się wiersze różnych autorów tłumaczone z języków czeskiego, niemieckiego, chorwackiego, chińskiego i górnołużyckiego. W materiałach znajdują się również wiersze autorów związanych z Zaolziem, zbierane przez Widerę do audycji radiowych.

Spuścizna zawiera też korespondencję od osób prywatnych (np. Zygryda Gardzielewskiego) oraz instytucji (np. Stowarzyszenia Autorów ZAiKS, Wydawnictwa „Śląsk”, Ludowej Spółdzielni Wydawniczej w Warszawie i Związku Literatów Polskich w Lublinie). Warto wspomnieć o dwóch listach do żony Zofii, przysłanych do Katowic z obozu w Oświęcimiu. Aleksander Widera pisał je na papierze obozowym, w języku niemieckim 3 października 1943 roku oraz 22 stycznia 1944 roku.

W latach osiemdziesiątych XX wieku Widera był prezesem Towarzystwa Przyjaciół Książki w Katowicach. Pośród materiałów są również te dotyczące działalności TPK w Katowicach, m.in.: zaproszenia, sprawozdania Zarządu Śląskiego TPK, spra-

wozdanía ze spotkań, wycinki prasowe, katalogi wystaw, druki okolicznościowe i bibliofilskie.

Jan Pierzchała

W grudniu 2011 roku wpłynęła do zbiorów biblioteki spuścizna Jana Pierzchały (1921–2003), prozaika, poety, autora adaptacji scenicznych, dramaturga i tłumacza, współpracownika czasopism kulturalnych, dbającego o udokumentowanie dokonania ludzi kultury związanych z Zagłębiem.

Pisarz w latach 1947–1950 studiował polonistykę na Uniwersytecie Wrocławskim. W 1953 roku zamieszkał w Sosnowcu, pracował w wydawnictwie „Śląsk”. W 1956 roku objął stanowisko attaché kulturalnego Ambasady PRL w Berlinie Wschodnim. W latach 1962–1981 był zastępcą redaktora naczelnego „Poglądów”, od 1964 do 1966 roku był kierownikiem literackim Teatru Dramatycznego w Częstochowie, a następnie w latach 1966–1997 Teatru Zagłębie w Sosnowcu. W 1948 roku został członkiem Związku Literatów Polskich. Wiersze, opowiadania, reportaże, artykuły publicystyczne, recenzje i przekłady zamieszczał na łamach wielu czasopism, m.in.: „Dziennika Zachodniego”, „Kuźnicy”, „Odry”, „Miesięcznika Literackiego”, „Zeszytów Wrocławskich”, „Odrodzenia”, „Poglądów”, „Śląska”, „Słowa Polskiego”, „Tygodnika Kulturalnego” oraz „Zarania Śląskiego”.

Spuścizna Jana Pierzchały to przede wszystkim korespondencja z pisarzami, poetami, dramaturgami, aktorami oraz działaczami kultury związanymi z Zagłębiem i Śląskiem. Listy dotyczą w głównej mierze twórczości i pracy zawodowej oraz współpracy z czasopismem „Poglądy”, teatrem w Sosnowcu. Korespondował m.in. z: Aleksem Bieniem, Ludwikiem Brożkiem, Adolfem Dygaczem, Mieczysławem Jastrunem, Tadeuszem Kijonką, Wilhelmem Szewczykiem, Wojciechem Żukrowskim. Obszerłą korespondencję prowadził z Kazimierzem Olszewskim, zasłużonym dokumentalistą teatrów Zagłębia i Śląska. Pojedyncze listy nadesłane zostały przez Jana Parandowskiego, Gustawa Morcinka, Jerzego Putramenta czy Tadeusza Różewicza. Wśród

rękopisów znalazła się również korespondencja od córki i wnuka Emila Zegadłowicza, dotycząca sprawy muzeum Emila Zegadłowicza w Gorzeniu Górnym.

Spora część korespondencji to listy oficjalne Jana Pierzchały, członka PZPR, redaktora czasopisma „Poglądy”, prezesa Oddziału Katowickiego ZLP i literata, związane z jego działalnością partyjną, zawodową oraz literacką (np. zaproszenia, informacje urzędowe, pisma grzecznościowe oraz życzenia okolicznościowe).

Jan Pierzchała przy biurku.
Sosnowice, 1955 (Fot. 11982 I)

Część dokumentów Jana Pierzchały związana jest z jego pobytom na placówce dyplomatycznej w Berlinie w latach 1956–1959. Należą do nich oficjalne pisma ambasady PRL w Berlinie Wschodnim (z informacjami o wydarzeniach kulturalnych w ambasadzie), zaproszenia od ambasadorów innych państw, ministerstw, ośrodków i towarzystw kulturalnych, m.in. na spotkania, koncerty, wernisaże wystaw, premiery filmowe, wykłady, konferencje i oficjalne przyjęcia. Wśród listów jest także korespondencja od czytelników Jana Pierzchały, gości ambasady polskiej w Berlinie Wschodnim, współpracowników, przyjaciół oraz znajomych z Polski i Niemiec.

Fotografie dołączone do spuścizny pochodzą przede wszystkim z lat sześćdziesiątych, siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, a dotyczą głównie życia prywatnego i zawodowego Jana Pierzchały. Jedną z wcześniejszych jest fotografia z kursu narciarskiego w Zwardoniu w 1939 roku. Przeważająca część zdjęć dokumentuje spotkania z czytelnikami, udział w kiermaszach

książek, spotkania członków Związku Literatów Polskich, wizyty w kopalniach, wycieczki z grupami pisarzy, ale także pobyt na Syberii (1965) i Białorusi (1969).

Rodzina Krzyżowskich

Niezwykle cenny dar trafił do zbiorów w latach 2011–2013. W tym czasie Biblioteka Śląska wzbogaciła się o archiwum rodziny Krzyżowskich. Marian J. Krzyżowski, dyrektor instytutu badawczego University of Michigan w Ann Arbor, ofiarował śląskiej księżnicy część bogatej dokumentacji rodzinnej, będącej spuścizną po jego rodzicach: Tadeuszu Krzyżowskim (1922–2012) i Ilonie Krzyżowskiej (z domu Małysz). Najpierw (w maju 2011 roku) przekazał zbiór korespondencji z lat 1946–1951, obejmujący listy wysyłane z Pszczyny, Czechowic-Dziedzic i Wisły do rodziny w Monachium. We wrześniu 2012 roku trafiła do biblioteki kolejna część rodzinnego archiwum, przede wszystkim korespondencja z lat 1952–1954, listy i karty pocztowe wysyłane z Polski (m.in. z Pszczyny, Czechowic-Dziedzic, Przemyśla, Wisły, Gdańska i Szczecina) do Detroit przez członków rodzin Krzyżowskich i Małyszów. Materiały stanowią interesujące źródło do badań nad dziejami Górnego Śląska i Cieszyńskiego w okresie powojennym. Przedstawiają życie na Śląsku, a zarazem stanowią niejako „kronikę rodzinną” Krzyżowskich z Pszczyny i Małyszów z Wisły. Kolejną część archiwum ofiarodawca przekazał Bibliotece Śląskiej w sierpniu 2013 roku. Tym razem trafiły do księżnicy bardzo cenne dokumenty osobiste Tadeusza i Ilony Krzyżowskich, m.in.: legitymacje, paszporty, przepustki oraz świadectwa. Ciekawe są zwłaszcza dokumenty związane z pobytem na emigracji, najpierw w Monachium, a potem w Stanach Zjednoczonych.

Rodzina Krzyżowskich związana była przede wszystkim z Pszczyną i Czechowicami-Dziedzicami. Dziadek ofiarodawcy Stanisław Krzyżowski (1893–1933) był powstańcem śląskim, posłem na Sejm Śląski i Sejm II Rzeczypospolitej (1930–1933); jego babka Maria Krzyżowska (1894–1983), z domu Stryczek, była działaczką narodową i społeczną, odgrywała ważną rolę

w Związku Niewiast Katolickich. Syn Stanisława, a ojciec ofiarodawcy Tadeusz Krzyżowski (1922–2012), pseud. Adam Kreutz, był działaczem podziemia narodowego w okresie powojennym. W listopadzie 1945 roku z przyszłą żoną Iloną przedostał się przez zieloną granicę do Monachium. Tam ukończył architekturę, a w 1951 roku wyemigrował do Stanów Zjednoczonych (Detroit). Również brat Tadeusza Krzyżowskiego – Marian (1925–1997) działał w podziemiu. Rodzina Małyszów, z której pochodziła Ilona Krzyżowska, angażowała się w działalność narodową i społeczną. Jej ojciec inżynier Jan Małysz pochodził z ewangelickiej rodziny z Ustronia, brał udział w I wojnie światowej i obronie Śląska w 1919 roku. Pracował jako nadleśniczy w Istebnej, gdzie współtworzył Koło Leśników, Klub Strzelców Polskich i Koło Macierzy Szkolnej. Matka Ilony – Józefa Małyszowa (1899–1980), z domu Halama, prowadziła prywatne schronisko i pracowała na poczcie w Wiśle. Druga córka Małyszów Aleksandra za swoją działalność polityczną na Śląsku Cieszyńskim została aresztowana przez Urząd Bezpieczeństwa

Korespondencja Tadeusza Krzyżowskiego obejmuje listy Marii Krzyżowskiej (matki) oraz siostry Teresy wysyłane z Pszczyny do Monachium i Detroit, a także brata Mariana, który pisał z Pszczyny, Lublińca i Wisły Głębcy. W jego listach oraz w korespondencji Józefy Małyszowej można znaleźć wiele opisów warunków życia w Polsce w pierwszych latach powojennych. Niektóre listy pisane są gwara góralską. W archiwum rodziny Krzyżowskich znajdują się także listy i karty pocztowe oficerów Wojska Polskiego więzionych w hitlerowskich oflagach jenieckich w okresie II wojny światowej.

Maria Sojka

W 2012 roku Biblioteka Śląska zakupiła spuściznę Marii Sojki (1875–1944), działaczki narodowej Śląska Cieszyńskiego. Urodzona w Lesznej Górnej w powiecie cieszyńskim, w 1895 roku wyszła za mąż za Jana Sojkę, hutnika z Trzyńca i zamieszkała w Oldrzychowicach (obecnie Czechy). Razem z mężem zajmowała się rolnictwem. Była aktywną członkinią Związku Niewiast

Katolickich w Cieszynie, założonego przez ks. Józefa Londzina oraz Związku Śląskich Katolików. W latach 1918–1919 była członkiem Rady Narodowej Śląska Cieszyńskiego. Walczyła o przyłączenie Śląska Cieszyńskiego do Polski, za co była aresztowana i represjonowana przez Czechów. Jako delegatka Rady Narodowej jeździła do Warszawy, Budapesztu i Rzymu. Była organizatorką czterdziestotysięcznego wiecu na rynku w Cieszynie 27 października 1918 roku. Przemawiała na wielu zgromadzeniach i wiecach, pisała artykuły uświadamiające, patriotyczne i społeczno-kulturalne do prasy śląskiej. W listopadzie 1938 roku (w 20. rocznicę odzyskania niepodległości) została odznaczona Krzyżem Kawalerskim Polonia Restituta. W 1942 roku została aresztowana przez hitlerowców i zesłana do obozu koncentracyjnego. Po zwolnieniu i powrocie do domu zmarła z wycieńczenia 6 kwietnia 1944 roku w szpitalu w Trzyńcu.

W materiałach Marii Sojkowej znajdują się dokumenty związane z jej życiem prywatnym i społeczno-politycznym. Wśród nich znajdują się m.in.: świadectwo ślubu Jana i Marii Sojków, wydane przez Katolicki Urząd Parafialny w Lesznej Górnej z dnia 25 marca 1929 roku, legitymacja członka Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego z dnia 12 sierpnia 1919 roku, karta przynależności do miejscowości Oldrzychowice wydana w Oldrzychowicach 18 września 1920 roku, przepustka stała z fotografią Marii Sojki na pobyt w strefie przygranicznej Česki Tesin-Cieszyn, ważna do 19 sierpnia 1938 roku, *Legitymacja Światowego Związku Polaków z Zagranicy dla Marii Sojkowej z Macierzy Szkolnej w Czechosłowacji* oraz paszport małżeński wydany przez władze czeskie dla Jana i Marii Sojków 8 lipca 1938 roku z wklejonymi fotografiami.

Spuścizna Marii Sojki związana jest również z jej mężem Janem oraz synem. Syn Marii – Jan Sojka, urodzony 17 grudnia 1895 roku w Oldrzychowicach, wychowany był w duchu patriotycznym. W 1914 roku powołany został do służby wojskowej, ale dopiero po maturze w 1915 roku wcielono go do armii austriackiej i walczył na froncie włoskim. W 1918 roku zgłosił się do dyspozycji Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego i jako

oficer-komendant milicji śląskiej wstrzymywał w Bystrzycy ataki wojsk czeskich.

Maria Sojka. Teschen : R. Jastrzebski,
ok. 1914–1918 (Fot. 11580 I)

W materiałach jest wiele dokumentów dotyczących syna Jana, m.in.: świadectwo dojrzałości z Gimnazjum z językiem wykładowym polskim w Cieszynie, do którego uczęszczał w latach 1907–1915, wydane w Cieszynie 22 lutego 1915 roku; indeks i legitymacja K. K. Technische Hochschule in Wien z 1918 roku (z wklejonymi fotografiami Jana Sojki); świadectwo pracy odbytej przy budowie tartaku i elektrowni wiejskiej (od lutego do końca września 1921 roku) w Dzielowie pod Cieszynem jako kierownik budowy; świadectwo przynależności do gminy Zakopane, wydane w Zakopanem 9 listopada 1928 roku; legitymacja inwalidzka wydana w Krakowie 14 lipca 1936 roku przez Związek Inwalidów Wojennych R.P.; dowód osobisty, wydany w Zakopanem 2 października 1939 roku oraz legitymacja członkowska Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego z 1936 roku. Dokumentacja obejmuje także patent dla Jana Sojki z 1935 roku dotyczący urządzenia do wytwarzania sprężonych gazów spalinyowych oraz dwa świadectwa ochronne na wzór użytkowy maszyny do kształtowania porcji masła z 1933 i 1936 roku.

Do spuścizny zostały dołączone również fotografie (wykonane najczęściej w Cieszynie i Zakopanem) przedstawiające Marię Sojkę, jej męża Jana oraz syna, a także rodzinę Sojków podczas prac rolniczych w obejściu i na balkonie domu rodzin-

nego. Niektóre z nich opatrzone są odręcznymi wpisami rękopiśmiennymi Marii Sojki. Większość z nich to fotografie portretowe, inne przedstawiają Marię Sojkę w stroju ludowym Śląska Cieszyńskiego, odznaczoną Krzyżem Kawalerskim Polonia Restituta, podczas prac przy sypaniu Kopca Piłsudskiego w Krakowie oraz w otoczeniu górników w mundurach galowych.

Jan Helik

W drugim półroczu 2012 roku Biblioteka Śląska otrzymała w darze obszerną spuściznę Jana Helika (1939–2011), bibliofila, znawcy i popularyzatora dziejów Świętochłowic, autora licznych biogramów wybitnych śląskich działaczy i powstańców.

Urodzony w 1939 roku w Lipinach Śląskich (dziś dzielnica Świętochłowic), działał w wielu organizacjach kulturalno-społecznych. Założył Koło Miłośników Historii Śląska w Lipinach, a także należał do organizatorów Stowarzyszenia Miłośników Świętochłowic. Od 1956 roku działał w harcerstwie, był członkiem Komisji Historycznej przy Katowickiej Komendzie Chorągwi ZHP. W 1963 roku wstąpił do Stowarzyszenia PAX. W 1977 roku był współzałożycielem Społecznego Muzeum Regionalnego w Świętochłowicach, gdzie utworzył bibliotekę silesiaków. Jako znawca historii Śląska, regionu i miasta inicjował oraz organizował wiele imprez kulturalnych, sesji naukowych i wystaw dotyczących historii Śląska i patriotycznej roli duchowieństwa śląskiego.

Był niestrudzonym zbieraczem dokumentów kultury polskiej na Śląsku. W serii „Sylwetki działaczy śląskich” wydał broszurę *Władysław Borth 1882–1968 – prawnik, działacz plebiscytowy*, jest autorem haseł do *Encyklopedii Powstań Śląskich*. W latach siedemdziesiątych XX wieku opublikował biogramy wielu ludzi zasłużonych dla Świętochłowic. Wspólnie z Edwardem Brzozowskim wydał *Świętochłowski słownik biograficzny*. Za swoją działalność został odznaczony Brązowym i Złotym Krzyżem Zasługi, oraz Srebrną Odznaką „Zasłużony dla rozwoju woj. katowickiego”. W 1989 roku otrzymał Śląską Na-

grodę im. Juliusza Ligonia „za zasługi w wytrwałym gromadzeniu dokumentacji historycznej i działalność popularyzatorską”. W 1994 roku został uhonorowany nagrodą Prezydenta Miasta Świętochłowic „za popularyzowanie wiedzy o mieście i regionie”.

Spuściznę, która trafiła do biblioteki, Jan Helik gromadził przez całe życie. Przeważająca część materiałów to dokumentacja zbierana do opracowywania biogramów. Wiele dokumentów dotyczy Władysława Bortha (1892–1968), jednego z organizatorów III powstania śląskiego, Szefa Biura Prezydialnego Naczelnej Władzy na Górnym Śląsku, Szefa Sądu Polowego Wojsk Powstańczych na Górnym Śląsku. Borth w okresie plebiscytu był naczelnikiem Wydziału Polskiego Komisarjatu Plebiscytowego w Bytomiu. Organizował urzędy i instytucje opieki nad uchodźcami-powstańcami i byłymi pracownikami plebiscytowymi, którzy po powstaniu pozostawali bez środków do życia. W czasie II wojny światowej przebywał w Rzeszowie, następnie powrócił na Śląsk, od lutego 1945 do kwietnia 1950 roku był prezesem Polskiego Związku Zachodniego.

W materiałach znajdują się również dokumenty dotyczące Bronisławy Szymkowiak (1896–1975), która w latach powstań i plebiscytu brała czynny udział w pracy oświatowo-społecznej i ruchu kobiecym wśród Ślązaczek, była posłem na Sejm Śląski oraz redaktorką pisma kobiecego „Głos Polek”. Organizowała tajne kursy sanitarne w II powstaniu śląskim i założyła gospodę dla powstańców w Katowicach-Ligocie. Okres wojny przeżyła w Krakowie, gdzie na przełomie 1942 i 1943 roku została aresztowana i więziona na Montelupich. Po wojnie wróciła na Śląsk. Na zlecenie Śląskiego Instytutu Naukowego w Katowicach opracowywała życiorysy działaczek śląskich. Materiały te są cennym uzupełnieniem posiadanej przez Bibliotekę Śląską spuścizny Bronisławy Szymkowiak.

W teczce poświęconej ks. Władysławowi Robocie, proboszczowi parafii w Gierałtowicach, zachowała się korespondencja z lat dwudziestych i trzydziestych XX wieku. Dotyczy ona przede wszystkim budowy kościoła w Gierałtowicach, ale również sprawy polskości Śląska, znajdują się tam np. karty do wy-

borów na Górnym Śląsku. Na uwagę zasługują zachowane w tej korespondencji dokumenty pisane ręką Wojciecha Korfantego oraz dokumenty z podpisami Wojciecha Korfantego, Konstantego Wolnego, a także Michała Grażyńskiego.

W innych teczkach zgromadzono materiały, głównie maszynopisy, dotyczące m.in.: Józefa Józwiaka, weterana powstań śląskich, Ludwika Lazara, Adama Dawidowicza, Franciszki Koraszewskiej, Emanuela Imieli, ks. Antoniego Stabika, Augustyna Świdra, Emila Szramka, Janiny Omańkowskiej oraz życiorysy kobiet polskich związanych ze Śląskiem.

Niewielką część materiałów stanowią dokumenty osobiste Jana Helika, m.in. legitymacje członka Honorowego Chóru Męskiego „Śląsk” w Świętochłowicach, legitymacja członkowska Stowarzyszenia Miłośników Lipin, paszport oraz legitymacja odznaki „Zasłużony Działacz Kultury”, legitymacja Medalu 40-lecia Polski Ludowej z 1984 roku oraz legitymacja członkowska Stowarzyszenia „Civitas Christiana” z 1995 roku. Jest tam także dokument egzaminu na mistrza rzeźnictwa wystawiony na nazwisko ojca – Antoniego Helika.

Uzupełnieniem spuścizny rękopiśmiennej są fotografie. Wśród nich znajdują się zdjęcia legitymacyjne i paszportowe samego Jana Helika, ale również fotografie wielu osób, których dotyczą materiały rękopiśmienne. Obszerna jest dokumentacja Nagrody im. Juliusza Ligonia, fotografie przedstawiające laureatów z różnych lat, m.in.: Karola Stryję, laureata z 1995 roku oraz profesora Leszka Gieca, laureata z 1996 roku. Na uwagę zasługuje oryginalna fotografia z 1928 roku, przedstawiająca, jak głosi napis: „Pomnik z byłych kamieni granicznych, zbudowany na pamiątkę 25-lecia ruchu narodowego polskiego i wyboru pierwszego posła polskiego z Górnego Śląska do parlamentu w Berlinie p. Wojciecha Korfantego. Siemianowice, dnia 10 czerwca 1928 r.”.

Jerzy Ziętek

Prof. Jan Walczak, autor biografii gen. Jerzego Ziętka (1901–1985), przekazał bibliotece materiały zgromadzone pod-

czas przygotowywania swojej publikacji. Są to m.in. relacje zwierzchników politycznych, działaczy politycznych i państwowych oraz bliskich współpracowników Jerzego Ziętki, jego wypowiedzi, przemówienia i wspomnienia oraz kopia dokumentu potwierdzającego nadanie J. Ziętkowi stopnia generała brygady, życzenia z okazji 70. urodzin generała od powstańców śląskich z czerwca 1971 roku, z wpisami odręcznymi kilkunastu osób.

Dodatkowym załącznikiem są prace przesłane na konkurs pt. „Jerzy Ziętek we wspomnieniach współczesnych”, zorganizowany w 1986 roku przez Śląski Instytut Naukowy w Katowicach przy współudziale „Dziennika Zachodniego”, objęty patronatem wojewody katowickiego.

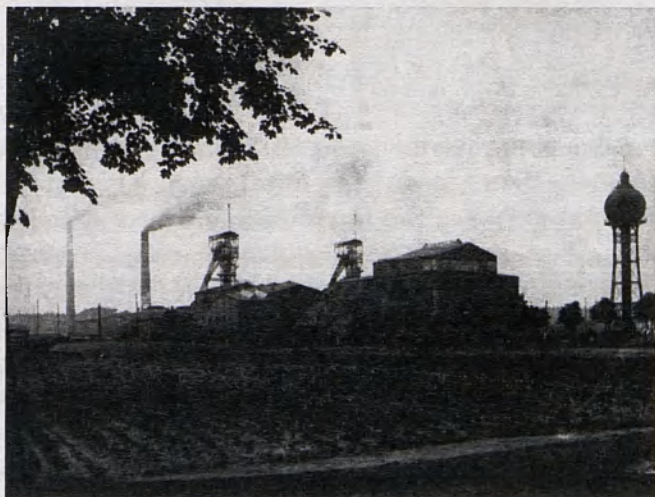
Józef Rymer

W maju 2013 roku Biblioteka Śląska otrzymała w darze dokumenty osobiste pierwszego wojewody śląskiego Józefa Rymera, przekazane przez jego syna Czesława. Józef Rymer (1882–1922) był działaczem politycznym i narodowym, brał udział w III powstaniu śląskim jako członek Naczelnej Władzy Cywilnej, w latach 1921–1922 był posłem na Sejm Ustawodawczy, a w 1922 roku został wojewodą śląskim.

W dokumentach przekazanych do zbiorów znajdują się m.in.: akt mianowania Józefa Rymera na stanowisko wojewody śląskiego z 1922 roku, paszporty dyplomatyczne, legitymacja poselska, przepustka na pobyt w Poznaniu wydana przez Urząd Policji w Katowicach z 1915 roku, przepustka wydana w Bytomiu przez Komisję Międzysojuszniczą Rządzącą i Plebiscytową Górnego Śląska z 1920 roku oraz notatki z Międzynarodowej Konferencji Pracy w Waszyngtonie. Większość dokumentów posiada wklejone fotografie. Do materiałów dołączono m.in. dzienniki rozporządzeń oraz „Śląski Głos Poranny” (numer wydany po śmierci Józefa Rymera, poświęcony jego pamięci).

FOTOGRAFIE

W 2011 roku śląska księżnica kupiła fotografie Skarbofermu, czyli Polskich Kopalń Skarbowych na Górnym Śląsku. Zdjęcia przedstawiają m.in. kopalnie w Knurowie i Chorzowie. Część z nich w prawym dolnym narożniku posiada wycisk fotografa „Max Steckel Kattowitz”.

Kopalnia „Knurów – Piotr i Paweł” w Knurowie.
Kattowitz : Max Steckel, ok. 1927 (Fot. 11653 I)

Warto też wspomnieć o fotografii z 1910 roku ze Zjazdu Grunwaldzkiego w Krakowie, przedstawiającej uczestników uroczystości (m.in. drużyny sokole, organizacje kobiece, formacje górali, krakowianki, krakowiaków) w trakcie przemarszu z placu Matejki na krakowskie Błonia.

W 2012 roku do zbiorów specjalnych zakupiono fotografie portretowe znanych aktorów: Heleny Modrzejewskiej, Ludwika Solskiego i Felicji Stachowicz, jak również ich wizerunki w kreacjach scenicznych. Na uwagę zasługują też fotografie Jana Kiepury i Marty Eggerth kupione w Krakowskim Antykwariacie Naukowym pod koniec 2012 roku.

Marta Eggerth i Jan Kiepura.
New York : Free Press Photo,
1954 (Fot. 11778 II)

W marcu 2012 roku Biblioteka Śląska nabyła również fotografie (z atelier Braci Altman z Sosnowca) z archiwalnymi przedstawieniami kopalń Zagłębia Dąbrowskiego: „Paryż”, „Czeladź”, „Saturn”, „Mars”, pokazujące widoki kopalń, różne urządzenia i maszyny oraz pracujących przy nich ludzi. W następnym roku kolekcję uzupełniono fotografiami m.in. kopalni „Jowisz” i „Reden”. Do zasobów fotografii w 2013 roku trafił także dziewiętnastowieczny portret Karola Miarki, nabyty w Warszawskim Antykwariacie Naukowym „Logos”.

POCZTÓWKI

Pod koniec 2011 roku w Antykwariacie Wójtowicz w Krakowie zakupiono do zbiorów biblioteki 21 pocztówek przedstawiających legionistów. Wśród nich 5 kart wydanych nakładem Księgarni Maryana Hasklera w 1915 roku w Wiedniu. To reprodukcje portretów rysowanych przez Leopolda Gottlieba, malarza służącego w czasie I wojny światowej w Legionach Polskich. Gottlieb zajmował się dokumentacją rysunkową życia wojskowego. Wykonał wówczas ponad tysiąc portretów żołnierzy i oficerów, malował sceny militarne oraz z codziennego życia legionistów, tworzył również grafiki i litografie. Po raz pierwszy twórczość związaną z legionami pokazał na zorganizowanej w 1917 roku w Lublinie wystawie. Większość obiektów wydano w formie tzw. Teki Legionów. Również kolejne 16 pocztów-

wek związanych jest tematycznie z legionami. Wydane w 1915 roku nakładem „Wiadomości Polskich”, przedstawiają legionistów podczas służby, ćwiczeń oraz różnych uroczystości. Z tego samego źródła pochodzi też 11 pocztówek, wykonanych według fotografii Stanisława Janowskiego, a wydanych nakładem Naczelnego Komitetu Narodowego na cele Legionów, przedstawiających legionistów walczących pod Rafajłową w 1915 roku.

Warto jeszcze wspomnieć o zakupionych na tej samej aukcji 12 pocztówkach z serią zdjęć Józefa Sebalda z krakowskiej premiery *Dziadów* Adama Mickiewicza w inscenizacji Stanisława Wyspiańskiego (31 X 1901), wydanych przez Salon Malarzy Polskich w 1902 roku.

Na uwagę zasługuje też 12 artystycznych kart pocztowych wykonanych podług obrazów Juliusza Kossaka. *Ogniem i mieczem*, które ukazały się nakładem Antoniego Rose w Poznaniu oraz pocztówki, reprodukcje dzieł malarskich Artura Grottgera, wydane nakładem Niemojowskiego we Lwowie.

Zakup antykwaryczny z końca 2012 roku to 220 pocztówek międzywojennych przedstawiających polskich oraz zagranicznych aktorów i aktorki. Pocztówki te wydane zostały przez firmy znane z publikacji portretów ludzi filmu i kina, m.in.: „Polonia” Kraków, „Ross” Verlag, Edition „Victoria” PW, Edition „Brage” BG, „Iris” Verlag. Niektóre karty posiadają informacje o tytule i twórcy filmu, z którego pochodzi zdjęcie przedstawionych na pocztówce aktorów.

Ostatnim nabytkiem, który wpłynął do zbiorów w 2013 roku, była seria 12 pocztówek wydanych przez Salon Malarzy Polskich w Krakowie ok. 1910 roku, przedstawiających wnętrza Wawelu. Pocztówki są reprodukcjami akwareli Stanisława Tondosa i Wojciecha Kossaka.

STARE DRUKI

Z biblioteki Planetarium Śląskiego w Chorzowie w styczniu 2012 roku przekazano do Biblioteki Śląskiej cztery roczniki (1686–1687, 1698–1699) wydanego w Lipsku czasopisma

naukowego „Acta Eruditorum”, publikującego wyniki naukowe oraz recenzje uczonych. Większość artykułów była poświęcona naukom przyrodniczym i matematyce. Wśród osób publikujących w piśmie był jezuita Adam Adamandy Kochański, polski uczony, matematyk, mechanik, fizyk, astronom i filozof. Razem z czasopiśmem do zbiorów trafiły też stare druki traktujące o optyce (D. Bougueri, *Optice de diversis luminis gradibus dimetiendis*. Viennae 1762), astronomii (*Sphaera Ioannis De Sacro Bosco Emendata*. Antverpiae 1566) i cztery tomy dzieła traktującego o matematyce (Oznam Jacques, *Recreations Mathematiques et Physiques*. Paris 1778–1779).

W czerwcu 2012 roku kupiono *Index Venæ Poeticæ Sive Notitia Poetarum* Schwertfera Wenzela, wydany w 1695 roku w Ingolstadt. Druk oprawiony jest w skórę brązową z tłoczeniami, na wyklejce górnej posiada ekslibris „Ex Bibliotheca Iosephi Comititis Sapieha...” Józefa Stanisława Sapiehy (1708–1754), biskupa wileńskiego. Autorstwo tego ekslibrisu przypisywane jest Franciszkowi Wacławowi Balcewiczowi, miedziorytnikowi działającemu w Wilnie w połowie XVIII wieku. Drugim kupionym dziełem jest niewielkich rozmiarów druk religijny z 1798 roku wydany we Wrocławiu przez Josepha Kreuzera. Na stronie tytułowej została odbita okrągła pieczętka z napisem „Stempel Ekonomiczny Iw Antoniego Hr. Ostrowskiego 1818”.

W grudniu 2012 roku w warszawskim antykwariacie kupiono kolejne dwa stare druki. Jeden z nich to *Rozporządzenia wojiskowe z terenu Śląska* wydane we Wrocławiu przez cesarza Leopolda I Habsburga w styczniu 1686 roku. Drugi wydany we Frankfurcie nad Menem *Almanach und Taschenbuch für Häusliche und Gesellschaftliche Freuden auf das Jahr 1800 von Lang. mit Kupfern von Daniel Chodowiecky* posiada siedem tablic miedziorytowych z rycinami Daniela Chodowieckiego oraz portret Christopha Martina Wielanda, niemieckiego pisarza, rytowany przez Karla Rahla, według Antoniego Graffa. Almanach zawiera kalendarz na 1800 rok, utwory prozą oraz poezję różnych autorów z dołączonymi na dziewięciu tablicach nutami.

Almanach und Taschenbuch für Häusliche und Gesellschaftliche Freuden auf das Jahr 1800 / von Lang. Mit Kupfern von Daniel Chodowiecky. Frankfurt am Mayn : bei Philipp Heinrich Guilhauman, [1800] (Sygn. 901655 I)

KARTOGRAFIA

W ostatnich dwóch latach biblioteka wzbogaciła się również o kilka zabytkowych map i planów. W maju 2011 roku kupiono mapę przedstawiającą panoramę Karkonoszy i Kotliny Jeleniogórskiej wydaną w Jeleniej Górze przez Rübezahl-Druckerei und Verlag P. Höckendorf najprawdopodobniej w latach trzydziestych XX wieku. Wewnątrz panoramy wpisano nazwy miejscowości i szczytów, zaznaczono drogi i linie kolejowe. Na rewersie został załączony tekst objaśniający i mapka Karkonoszy.

W październiku 2012 roku do biblioteki trafił plan Dąbrowy Górniczej, wydany w okresie międzywojennym. W prawym górnym narożniku planu widnieje herb miasta. Natomiast w Krakowskim Antykwariacie Naukowym pod koniec roku kupiono trzy kolorowane miedziorytowe mapy z regionu Śląska:

1. Mapa Śląska wydana w Norymberdze ok. 1700 roku. Jej autorem i wydawcą był David Funck. Tytuł umieszczony w prawym górnym rogu w ozdobnym kartuszu z wieńcem.

2. Mapa Śląska, Czech, Moraw i Łużyc, pochodząca z atlasu Danckertsów, wydanego w Amsterdamie po 1696 roku. Tytuł umieszczony w prawym górnym rogu na draperii przesłoniętej częściowo herbem Śląska.

3. Mapa Śląska, Czech, Moraw i Łużyc z 1790 roku, wydana w Paryżu przez Jeana Claude'a Dezauche. Tytuł w prawym górnym rogu w owalnym kartuszu, ozdobionym herbami krajów czeskich.

Ciekawymi nabytkami w 2013 roku były mapa powiatu będzińskiego z ok. 1934 roku oraz *Atlas geologiczny Galicyi*, składający się z trzech barwnych map luźnych, wydany w Krakowie w 1912 roku.

Opisane materiały wzbogaciły najcenniejsze zasoby Biblioteki Śląskiej. Są ciekawym źródłem przede wszystkim dla badaczy dziejów Śląska, ale także wszystkich zainteresowanych bogactwem dziedzictwa kulturowego.